

ชื่อเรื่อง: แนวคิดฮาปิตัสของปิแอร์ บูร์ดิเยอ กับทฤษฎีทางมานุษยวิทยา

ผู้แต่ง: สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต

จัดพิมพ์โดย: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ISBN: 978-616-7154-02-2

พิมพ์ครั้งที่: 1 (มีนาคม 2553)

จำนวนหน้า: 232 (1-16)

ราคา: 200 บาท

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. รุจิระ โรจนประภาณต์

คณะภาษาและการสื่อสาร

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

เค้าโครงและเนื้อหาโดยสังเขป

หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือในโครงการจัดพิมพ์เอกสารวิชาการ (โดยเป็นลำดับที่ 84) ของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ซึ่งมีฐานะเป็นศูนย์รวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยด้านมานุษยวิทยา มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ของประเทศไทย นอกจากนี้ ผู้แต่งยังได้ระบุว่า หนังสือเล่มนี้เป็นงานที่ได้รับการพัฒนามาจากวิทยานิพนธ์ของผู้แต่งในการศึกษาระดับปริญญาโท สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.2548 โดยมีชื่อเดียวกับหนังสือเล่มนี้ โครงสร้างของหนังสือเล่มนี้ประกอบด้วย คำนำของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (หน้า (5)-(6)) คำนำผู้เขียน (หน้า (7)-(13)) คำขอบคุณ (หน้า (14)-(15)) จากนั้น เริ่มด้วยตัวบทจำนวน 6 บท และจบด้วยบรรณานุกรม ซึ่งแต่ละบทจะมีเนื้อหาโดยย่อ ดังจะกล่าวต่อไป

ก่อนที่จะเริ่มกล่าวถึงเนื้อหาบทที่ 1 “บทนำ” ผู้อ่านควรจะอ่าน “คำนำผู้เขียน” ซึ่งในส่วนนี้ผู้แต่งได้เกริ่นถึงตัวตนของบูร์ดิเยอและเหตุผลของการคงคำว่า “ฮาปิตัส” และการออกเสียงดังกล่าว ทั้งๆ ที่เสียงจริงเป็น “แฮปิตัส” (อังกฤษ) หรือ ฮาปิตุส (ละติน) นอกจากนี้ผู้แต่งได้ออกตัวว่างานนี้มีความละเอียดซับซ้อนอยู่มาก “เนื่องจากบูร์ดิเยอไม่ได้เขียนงานโดยตรงไปตรงมา ต้องอาศัยการตีความ” (หน้า (13))

จากนั้นในบทที่ 1 “บทนำ” ผู้แต่งได้กล่าวรายละเอียดมากขึ้นในเรื่องความเป็นมาของมานุษยวิทยาตะวันตกและตัวตนของบูร์ดิเยอ อีกครั้งหนึ่ง โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นประเด็นย่อย ดังนี้ (เหมือนกับบทที่ 1 ของรายงานการวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ทั่วไป)

- ทฤษฎีการปฏิบัติในกระแสประวัติศาสตร์ทฤษฎีทางมานุษยวิทยา
- ความสำคัญของบูร์ดิเยอต่อการศึกษาทางมานุษยวิทยา

- ขอบเขตการศึกษา
- วิธีการศึกษาและเอกสารที่ใช้ในการศึกษา
- แนะนำปีแอร์ บุรดิเยอ: ประวัติ การศึกษา ผลงาน
- ภาวีสัย และอัตตวิสัย

ในบทนี้ ผู้แต่งได้ระบุชัดเจนว่า ทฤษฎีการปฏิบัติของบุรดิเยอได้ปรากฏขึ้นในช่วงคริสต์-ทศวรรษที่ 1970-1980 ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้หลายๆ สาขา เช่น มานุษยวิทยา สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์-ศิลปะ และวรรณคดีวิจารณ์ และผู้แต่งได้สรุปอย่างชัดเจนว่า ในด้านมานุษยวิทยา บุรดิเยอมีอิทธิพลอย่างสูง 2 ประการ ประการแรก อธิบายว่า คำวิพากษ์ของบุรดิเยอที่มีต่อระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยานั้นมีข้อดีข้อเสียอย่างไร และจะปรับปรุงได้อย่างไร และประการที่สอง อธิบายว่า แนวคิดบุรดิเยอนั้น พิจารณาเรื่องของการปฏิบัติ และผู้กระทำการในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองมากขึ้น พุดง่าย ๆ คือ ความเป็นรูปธรรมมากขึ้นในคำอธิบาย ทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น และเป็นความสำคัญของ “ฮาบิทัส” ที่ถูกนำมาใช้ในกระบวนการอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว

เนื้อหาบทที่ 2 “พื้นฐานทฤษฎีทางมานุษยวิทยา” เป็นเรื่องของการนำเสนอแนวคิดของสำนักทฤษฎีทางมานุษยวิทยา 4 สาขา ได้แก่ (1) แนวคิดสำนักโครงสร้าง-หน้าที่นิยม (Structural-functionalism), (2) ความคิดทฤษฎีแนวมาร์กซ์ (Marxism), (3) แนวคิดโครงสร้างนิยม (Structuralism) และ (4) แนวคิดชาติ-พันธุ์วิธีวิทยา (Ethnomethodology) โดยจะมุ่งเน้นไปในประเด็นพฤติกรรมของปัจเจกในสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกในสังคม ทั้งนี้ ผู้แต่งได้เน้นว่าทฤษฎีที่กล่าวด้านบน 3 แนวคิดแรกนั้นเป็นความสำคัญเรื่อง “โครงสร้าง” โดยโครงสร้างนี้ เป็นสิ่งที่กำหนดการกระทำของคน ได้แก่ โครงสร้างทางสังคม โครงสร้างทางภาษา และโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ในขณะที่แนวคิดที่ 4 เน้นความเป็นอัตตวิสัย ตัวตนเองเป็นผู้กำหนดโครงสร้างต่างๆ โดยตรง ผู้แต่งได้เสนอว่า บุรดิเยอแตกต่างจากทั้ง 4 แนวคิดตรงที่ว่า (1) บุรดิเยอมองว่าคนเป็นทั้งผู้ถูกกำหนดและผู้กำหนดในการกระทำต่างๆ (2) บุรดิเยอมองทั้งในระดับปัจเจก กลุ่ม และชนชั้น

ในบทที่ 3 “แนวความคิดฮาบิทัส” ผู้แต่งได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ส่วน คือ (1) ตัวแบบฮาบิทัสในทางทฤษฎี, (2) ฮาบิทัสในระดับปัจเจกบุคคล, (3) ฮาบิทัสในระดับกลุ่มสังคม และ (4) ฮาบิทัสในระดับชนชั้น ในส่วนแรกผู้แต่งได้อธิบายมิติและนิยามของฮาบิทัสโดยแบ่งออกเป็น 6 ประการ ดังนี้ (1) ฮาบิทัสเป็น disposition อย่างหนึ่ง ซึ่งถอดเป็นภาษาไทยว่า “ความโน้มแน่วทางอุปนิสัย”, (2) ฮาบิทัสเป็นโครงสร้างอย่างหนึ่งที่ยึดหยุ่นได้ เป็นสิ่งคงที่ที่ยึดหยุ่นได้, (3) ฮาบิทัสเป็นผู้ผลิตโครงสร้างของการปฏิบัติและการสร้างภาพแทนความจริงของคนหรือผู้กระทำการ, (4) ฮาบิทัสมีสถานภาพที่เป็นทั้งผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ, (5) ฮาบิทัสสัมพันธ์กับความไร้สำนึก (unconscious), และ (6) ฮาบิทัสปรากฏอยู่ใน 3 ระดับ คือระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับชนชั้น จึงทำให้คนในกลุ่มเดียวกันอาจมีความคล้ายคลึงกันในพฤติกรรมและความคิดโดยไม่ได้มาจากการบังคับและไม่จำเป็นต้องตกลงกันไว้ก่อน และไม่จำเป็นต้องตกลงกันไว้ก่อน จากนั้น ผู้แต่งได้อธิบายระดับของฮาบิทัสในรายละเอียดที่ได้กล่าวมาข้างต้น

ในบทที่ 4 “การเปรียบเทียบแนวความคิดของบัวร์ดิเยอกับทฤษฎีทางมานุษยวิทยา” ผู้แต่งได้นำคำอธิบายแนวคิดของบัวร์ดิเยอมาเปรียบกับแนวคิดทางมานุษยวิทยา 4 สำนักที่กล่าวในบทที่ 2 โดยมีเนื้อหาพอสังเขป ดังนี้ (1) เมื่อเปรียบกับแนวคิดสำนักโครงสร้าง-การหน้าที่นิยม ฮาบีทัสจะไม่ใช่ว่าตัวถูกกระทำอย่างเดียวและไม่ได้ขึ้นอยู่กับการมารวมตัวกันของกลุ่มคน แต่เป็นสิ่งที่อยู่ในตัวคน (2) เมื่อเปรียบกับแนวคิดโครงสร้างนิยม ฮาบีทัสจะยังคงใช้หลักการจำแนกแบบคู่ตรงข้ามในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม แต่เพิ่มเติมว่าต้องใช้มุมมองของผู้ถูกศึกษาด้วย ไม่ใช่มาจากผู้วิจัย/ผู้ศึกษาข้างเดียว (3) เมื่อเปรียบเทียบความคิด-ทฤษฎีแนวมาร์กซ์ ฮาบีทัสจะแตกต่างใน 2 ประเด็นคือ (ก) ความเป็นชนชั้น ไม่ได้กำหนดให้ปัจเจกเป็นผู้ถูกกระทำเสมอไป และ (ข) ชนชั้นแรงงานอาจไม่สามารถเอาชนะชนชั้นกระดุมพีได้เพราะมีชนชั้นปัญญาชนและนักวิชาการที่อาจเป็นผู้ผลิตซ้ำและธำรงไว้ในเรื่องความไม่เท่าเทียมกัน และความขัดแย้งระหว่างชนชั้นไปได้เรื่อยๆ และ (4) เมื่อเปรียบกับแนวคิดชาติพันธุ์วิทยา ฮาบีทัสเห็นด้วยกับความเป็นอัตวิสัยของแนวคิดนี้ แต่ก็ไม่ได้มองข้ามโครงสร้างทางสังคมที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมคนด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ผู้แต่งได้อธิบายขยายต่อไปยังประเด็นอัตวิสัยและภววิสัยของฮาบีทัสโดยเปรียบเทียบกับแนวคิดปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์ (Symbolic interaction) และแนวคิดวิเคราะห์ภาษา (Language analysis) ต่อไปอีกด้วย

ในบทที่ 5 “ฮาบีทัส ร่างกาย และการปฏิบัติทางร่างกาย” ผู้แต่งได้กล่าวว่าจะขอศึกษาเฉพาะเรื่องความสัมพันธ์ของฮาบีทัสกับเรื่องของร่างกาย โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 ส่วน คือ (1) การศึกษาร่างกายในแนวคิดทฤษฎีทางมานุษยวิทยา, (2) ร่างกายและการปฏิบัติทางร่างกายภายใต้แนวคิดฮาบีทัส, (3) ความรู้จากการปฏิบัติทางร่างกาย, (4) การทำตามต้นแบบ-การลอกเลียนแบบ (Mimesis-Imitation), (5) การรับวัฒนธรรมเข้ามาในตัวเรา, และ (6) การปรับเปลี่ยนฮาบีทัสท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งนี้ ทั้ง 6 ส่วนดังกล่าวเน้นการอธิบายการนำฮาบีทัสไปอธิบายปรากฏการณ์ของคนในชีวิตประจำวันนั่นเอง

ในบทที่ 6 “บทสรุป” ผู้แต่งได้สรุปประเด็นสำคัญต่างๆ ของฮาบีทัส จากบทที่ 1 ถึงบทที่ 5 แต่ที่สำคัญกว่านั้น ผู้แต่งได้อธิบายจุดอ่อนของฮาบีทัสดังนี้ “แม้บัวร์ดิเยอจะสนใจการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน บัวร์ดิเยอเองก็ยังไม่ได้ทำให้เห็นภาพ เจ้าของวัฒนธรรมที่มีชีวิตชีวาได้ดีเท่าที่ควร โดยเฉพาะภาพระดับปัจเจกบุคคล” (หน้า 195)

ท้ายสุดผู้แต่งได้กล่าววาทฮาบีทัสมีประโยชน์ต่อมานุษยวิทยา ดังนี้ (1) จากการที่เรารู้ข้อจำกัดของการเป็นมนุษย์ ทำให้ผู้ที่สามารถวิเคราะห์ตนเองได้สามารถพัฒนาตนเองได้เรื่อยๆ (2) ชี้ให้เห็นว่าความรู้เชิงปฏิบัติและความรู้เชิงทฤษฎีมีความสำคัญพอๆ กันและเสริมส่งกันได้ และ (3) จากข้อ 2 ที่บอกว่า ความรู้เชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติน่าจะส่งเสริมกัน ทำให้เราเข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลงในสังคมต้องใช้เวลาเช่นกัน เช่น การลดช่องว่างในสังคม

บทวิจารณ์

ผู้วิจารณ์รู้สึกยินดีเป็นอย่างมากเมื่อได้พบหนังสือเล่มนี้ เพราะนานๆ ครั้งถึงจะมีหนังสือวิชาการที่พยายามทำเรื่องยากๆ ทางทฤษฎีให้กลายเป็นเรื่องที่อ่านได้ง่าย ชาวบ้านที่ไม่มีพื้นฐานทางวิชาการอ่านได้บ้าง ดังนั้น จุดเด่นที่สุดของหนังสือเล่มนี้ คือ การที่ทำให้เรื่องยากเป็นเรื่องยากน้อยลง ไม่น่าเบื่อจนเกินไปนัก จุดเด่นอื่นๆ คือ การสร้างรูปเล่มและตัวหนังสือที่ทำให้กระทัดรัด ดูไม่น่ากลัวและน่าอ่านมากขึ้น อย่างไรก็ตาม จุดที่ควรปรับปรุง คือ ควรจะมีรูปภาพประกอบบ้างเพื่อไม่ให้น่าเบื่อจนเกินไป โดยเฉพาะผู้อ่านที่เป็นนักศึกษา ระดับปริญญาบัณฑิตที่ยังอยู่ในวัยละอ่อน เพราะหนังสือที่ไม่มีรูปประกอบจะเหมือนยาขม แม้กระทั่งนักศึกษา ระดับบัณฑิตศึกษาที่ปัจจุบันก็ไม่ค่อยต่างกับระดับปริญญาบัณฑิตหรือปริญญาตรีเท่าไรนัก อาจจะอ่านไปเบื่อไปได้ และอีกจุดที่สำคัญ คือ ขาดการยกตัวอย่างในบริบทไทย ทำให้ผู้อ่านทั่วไปอาจจะโยงแนวคิดให้เข้าใจได้ยากขึ้น

หนังสือเล่มนี้เหมาะเป็นอย่างยิ่งที่จะนำมาเป็นหนังสืออ่านประกอบวิชาทางสังคมศาสตร์ในระดับปริญญาบัณฑิตหรือสูงกว่า เพราะว่าช่วยประหยัดเวลาสำหรับผู้อ่านที่ไม่เก่งเรื่องภาษาอังกฤษด้วย แทนที่จะอ่านจากตำราภาษาต่างประเทศโดยตรง สรุปว่าเป็นหนังสือที่ควรค่าแก่การเลือกซื้อและอ่านต่อไป